

LOZAN ANDLAŞMASI IŞIĞINDA HALEFİYET VE DEVAMLILIK

(SUCCESSION AND CONTINUITY IN THE LIGHT OF THE TREATY OF LAUSANNE)

Doç. Dr. Ceren Zeynep Pirim*

Çok teşekkür ederim hocam, davetiniz için öncelikle size, sizin nezdinizde derneğimize çok teşekkür ediyorum. Ben tabii meseleye uluslararası hukukçu bakış açısıyla yaklaşılmaya çalışacağım. Bugün Lozan Antlaşması üzerinden halefiyet ve devamlılık meselesi üzerinde durmak istiyorum.

Uluslararası hukukta halefiyet bir ülke üzerinde kullanılan egemenlik yetkisinin, uluslararası hukuktan doğan hak ve yükümlülükleri ileri sürebilme kabiliyetinin bir devletten başka bir devlete geçmesini ifade eder.

Halefiyet hukuku uluslararası hukukun en az gelişmiş ve en karmaşık alanlarından biridir. Zor bir alandır zira bir devletin kurulması veya ortadan kalkması vak'aları, siyâsî, ideolojik ve sosyal unsurlar tarafından tetiklenerek meydana gelir ve hukuk kurallarının yanı sıra siyaset tarafından da şekillendirilir. Zor bir alandır zira “devletin varlığı”, “sona ermesi”, “tanıma”, “sebepsiz zenginleşme”, “kazanılmış hak”, “hakkaniyet” gibi kendi başlarına ihtilâflı kavramlar ile de iç içedir. Zor bir alandır zira özel hukukta, hem fizikî hem hukukî varlığı ortadan kalkan hukuk kişinin hak ve yükümlülüklerinin kime intikal edeceği ile ilgilenilirken uluslararası hukukta devletin hukuk kişiliği sona erse de ülke ve insan topluluğu unsurları var olmaya devam eder.

Bu çerçevede, halefiyet hukuku, halef devletin selef devletin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar ile bağlı olup olmayacağı, üye olduğu uluslararası örgütlerin üyesi sayılıp sayılmayacağı, mallarını ve borçlarını üstlenip üstlenmeyeceği veya gerçekleştirmiş olduğu uluslararası haksız fiiller nedeni ile sorumlu tutulup tutulmayacağı gibi sorulara yanıt vermeye çalışır.

* Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı.

Yazar bu konuşmasını Devletlerin Uluslararası Sorumluluğa Halefiyeti başlıklı kitabından olduğu gibi alıntılar yaparak hazırlamıştır. Bkz. Pirim, Ceren Zeynep, Devletlerin Uluslararası Sorumluluğa Halefiyeti, Ankara, Turhan Kitabevi, 2016.

Devamlılık ise farklı bir hukukî müesseseyi ifade eder. Şöyle ki; bazı halefiyet vak'alarında devletin kurucu unsurlarında birtakım değişimler yaşanır ve bu devletin ülkesi üzerinde halef devlet olarak adlandırılan yeni uluslararası hukuk kişileri ortaya çıkar. Bununla birlikte, yaşanan değişimlere rağmen selef devletin hukuk kişiliğini devam ettirdiği kabul edilen bir devlet de vardır.

Kısacası halefiyet vak'alarında devlet bir başka devlet ile ikame edilirken, devamlılık maddî olarak aynı olmayan iki hukuk kişiliği arasında hukukî bir ayniyet olduğu yönündeki kurguyu anlatır. Yani devamlılık söz konusu olduğunda devlet kurucu unsurlarında meydana gelen değişikliklere rağmen hukuk kişiliğini muhafaza eder. Ve devam eden devlet / halef devlet ayrımı önemlidir. Zira devam eden devlet hukuk kişiliğini devam ettirdiği devletin uluslararası hukuktan kaynaklanan hak ve yükümlülük ilişkilerini olduğu gibi devam ettirir ve ülke üzerinde devamlılık öncesinde yaşanan vak'aların sorumluluğunu üstlenir. Halef devlet ise ilkesel olarak üçüncü devlet telâkki edilir ve kendi iradesi ile ya da uluslararası teamül hukuku altında hak ve yükümlülük sahibi olur.

Halefiyet sürecinden geçen bir devletin devam eden devlet mi yoksa halef devlet mi olduğunun tespiti ise başlı başına bir meseledir çünkü bu hususta uluslararası hukuk kesin ve belirli kıstaslar öngörmemektedir.

Bununla birlikte, halefiyet sürecinden geçen devletin ülkesinin esaslı kısmını ve iktidar yapılanmasını muhafaza ediyorsa ismi değişmiş olsa bile genellikle devam eden devlet kabul edildiğini biliyoruz.

Halefiyet sürecinin devletin siyâsî iktidar, ülke ve insan topluluğu unsurlarında esaslı değişiklikler yaratmış olduğu vak'alarda ise devletin hukuk kişiliğinin devam edip etmediğinin tespitinin değişikliğe uğrayan unsurların tek tek incelenmesini gerektirdiğini görüyoruz.

Devletin ülkesi üzerinde meydana gelen değişikliklerin, yani ülke kazanımlarının ve ülke kayıplarının ve buna bağlı olarak insan topluluğu unsurunda meydana gelen değişikliklerin bu devletin hukuk kişiliğini ve dolayısıyla devamlılığını etkilemeyeceği doktrin, içtihat ve devlet uygulamaları tarafından kabul edilmektedir.

Devletin siyâsî iktidarında meydana gelen değişikliklere gelince; bu değişikliklerin de devletin hukuk kişiliğini etkilemeyeceği²³, siyâsî

---

²³ Bu değişikliklerden anlaşılması gereken anayasal yöntemler ile gerçekleştirilen değişiklikler değil, olağan dışı yöntemler ile (isyan, ihtilâl, vs.) gerçekleştirilen değişikliklerdir. Zira bir devletin siyâsî iktidarında yaşanan değişikliklerin devletin anayasal

iktidarın hükümet etme şeklinin ve ideolojisinin olağan dışı yöntemler ile değişmesinin devletin devamlılığı üzerinde herhangi bir etkisinin olmayacağı uluslararası hukukun kurucuları tarafından dahi dile getirilmektedir²⁴.

Tüm bu tespitlere rağmen, halefiyet sürecinden geçen devletin hukuk kişiliğinin devam edip etmediğinin esasen uluslararası toplum tarafından kararlaştırıldığı ve devamlılık karinesinin çoğu zaman siyâsî saikler ışığında kabul veya reddedildiği görülmektedir.

Örneğin uluslararası toplum Rusya Federasyonu'nun SSCB'nin devam eden devleti olduğunu ancak Sırbistan'ın Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin devam eden devleti olmadığını kabul etmektedir.

Uluslararası toplumun devamlılık tezini kabul ettiği örneklerden biri de Osmanlı İmparatorluğu-Türkiye örneğidir. Aslında İmparatorluk ve Cumhuriyet arasındaki devamlılık iddiasının Lozan görüşmeleri sırasında Türkiye tarafından reddedildiği, Cumhuriyet'in, diğer halef devlet-

---

usülleri çerçevesinde gerçekleşmesi halinde devletin kişiliği herhangi bir değişikliğe uğramamaktadır; devletin kurucu belgesi ışığında hareket edildiğine göre devlet aynı devlettir. Bahsi geçen değişiklikler, devletin siyâsî iktidarının yapısını değiştiren iç isyanlar veya ihtilâllerdir ki baskın görüş söz konusu anayasal olmayan değişikliklerin de devletin devamlılığına halel getirmeyeceği yönündedir.

²⁴ Vattel'e göre, Cumhuriyet ile yönetilen bir devletin monarşik sistemi benimsemesi, bu devletin devam ettiği gerçeğine halel getirmez. Siyâsî iktidarın niteliğinde meydana gelen değişikliğe rağmen devlet aynı devlet, ulus aynı ulustur. Vattel, *Emmerich de, Le Droit des Gens ou Principes de la Loi Naturelle appliqués à la Conduite et aux Affaires des Nations et des Souverains*, Washington, Carnegie Institution of Washington, 1916, Livre II, Chapitre XII, ss. 392-393. Bununla birlikte, Sovyet doktrinine mensup bazı yazarlar devlet yönetimindeki baskın sosyal sınıfın ve ideolojinin değişmesinin devletin temel yapısının da değiştiği anlamına geldiği ve böyle bir değişiklik durumunda devletin devamlılığından söz edilemeyeceği görüşündedir. Bu yazarlara göre Komünist SSCB'nin, komünizm öncesi Rusya'nın devamı olduğunun kabul edilebilmesi mümkün değildir. Yine Sovyet doktrinine mensup diğer bazı yazarlar ise bu tür değişiklikler sonrasında devamlılık karinesinin kabul edilmesi halinde dahi devletin uluslararası hak ve yükümlülüklerinin aynı kalamayacağını dile getirmişlerdir. Makonnen, Yilma, *International Law and the New States of Africa: A Study of the International Legal Problems of State Succession in the Newly Independent States of Eastern Africa*, Addis Ababa, New York, Ethiopian National Agency for UNESCO, 1983, s. 135; Czaplinski, Wladyslaw, «La continuité, l'identité et la succession d'États-Evaluation de cas récents», *RBDI*, 1993, Vol. 26, no: 2, ss. 374-392, s. 378.

ler gibi yeni bir uluslararası hukuk kişisi olduğunun savunulduğu ve böylece Osmanlı'nın kamu borçlarının tamamının Türkiye'ye intikalinin önlenmek istendiği bilinmektedir. İsmet Paşa 28 Kasım 1922 tarihinde yaptığı konuşmada Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdiğini, borçlardan kendi payına düşen kısmının Türkiye tarafından üstlenileceğini ancak borçların zamanında İmparatorluğun bir parçasını teşkil eden ülkeler arasında da paylaşılması gerektiğini belirtmiştir.

Ancak Türkiye'nin iddiası Lozan'daki muhatapları tarafından reddedilmiştir. Her ne kadar Osmanlı'nın borçlarının Türkiye ve halef devletler arasında paylaşılması kabul edilmiş ise de Lozan Andlaşması'nın lâfzı ve ruhu ve İtilâf Devletleri'nin temsilcilerinin o dönemde yaptıkları beyanlar kanaatimce Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuken devam eden devleti kabul edildiği tezini desteklemektedir.

Aslında Lozan Andlaşması Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devam eden devleti olduğu yönünde sarih bir hüküm içermemektedir. Ancak birinci maddesinde Türkiye ve andlaşmanın tarafları arasında barışın “yeniden” tesis edileceğini hükme bağlayarak ve muhtelif hükümlerinde “Osmanlı İmparatorluğu” ve “Türkiye” adlandırmalarını eş anlamlı olarak kullanarak kanaatimce hukukî devamlılık tezini zımnen benimsemektedir.

Şöyle ki; 15. madde, Türkiye'nin İtalya'nın işgalinde bulunan 12 Ada ile Meis adası üzerindeki haklarından İtalya lehine “feragat ettiğini”; 16. madde, Türkiye'nin Lozan Andlaşması'nda belirtilen sınırlar dışındaki toprak ve adalar üzerindeki bütün haklarından ve sıfatlarından “vazgeçtiğini”; 17. madde, Türkiye'nin Sudan ve Mısır açısından bütün haklarından ve sıfatlarından -5 Kasım 1914 tarihinden itibaren- “feragat ettiğini”, 18. madde Türkiye'nin Mısır'la bağlantılı borcunun bir kısmından “ibra edildiğini” hükme bağlamaktadır.

Bunlar dışında, 25. madde uyarınca “Türkiye kendisiyle yan yana savaşmış olan devletlerle diğer taraf devletler arasında yapılmış barış andlaşmalarını ve eski Alman İmparatorluğu, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan topraklarına ilişkin olarak alınmış kararları tanımayı” kabul etmektedir.

Benzer bir biçimde, kapitülasyonların kaldırılmasını düzenleyen 28. madde uyarınca Lozan Andlaşması'nın taraflarından her biri, Türkiye'de kapitülasyonların tamamen ilga olduğu hususunu kabul ettiğini beyan etmektedir. Bazı yazarlar bu hükmün yeni kurulan Türk devletinin Osmanlı Devleti'nde uygulanan kapitülasyonlarla bağlı olmayan yeni bir

devlet olduğunu gösterdiği kanaatindedir. Ancak benim kanaatimce, yeni bir devlet ilkesel olarak selefinin üçüncü devletlere tanıdığı kapitülasyonlar ile zaten bağlı olmayacağından, bu yönde bir hükmün kaleme alınmış olması, tam tersine, devamlılık tezini desteklemektedir.

Yine “Türkiye’den ayrılan” topraklarda yerleşmiş Türk vatandaşlarının vatandaşlığını düzenleyen 30. madde, vatandaşlığı seçme hakkını düzenleyen 31. ve 34. maddeler de kanaatimce devamlılık tezini zımnen destekleyen hükümlerdir²⁵. Bu maddeler, Türkiye’nin sınırları içinde kalan kişilerin vatandaşlığını değil, Türkiye’den ayrılan ülke parçaları üzerindeki kişilerin vatandaşlığını düzenlemekte ve bu düzenleme biçimi devamlılık tezinin dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

Devlet mallarının akıbetini düzenleyen 58 ve 60. maddeler de Birinci Dünya Savaşı’nın başladığı 1914 yılı ile Lozan Andlaşması’nın yürürlüğe gireceği 1923 yılına kadar resmen var olmamasına rağmen, devlet olarak Türkiye’den bahsetmektedir. Bu maddelerdeki, taraf devletlerin ve Türkiye’nin Osmanlı döneminde karşılıklı olarak uğranılan zararlar nedeni ile birbirlerinden herhangi bir talepte bulunmaktan karşılıklı olarak “vazgeçtikleri” yönündeki ifadeler de iki devletin hukuken özdeş kabul edildiğini göstermektedir.

Ardından, ekonomik ve teknik nitelikteki bazı çok taraflı anlaşmaların taraflar arasında “yeniden” yürürlüğe gireceğini belirten 99. madde önemlidir. Anlaşma metninde Osmanlı’nın taraf olduğu anlaşmalar arasında bir ayrıma gidildiği, ikili anlaşmalar ile çok taraflı anlaşmalardan 99. maddede belirtilmeyenlerin yeni kurulan Türk devletini bağlamayacağını düzenlendiği görülmektedir. Kanaatimce bu düzenleme de devamlılık tezini desteklemektedir. Zira devam eden devlet Tür-

²⁵ 31. madde uyarınca, 30. madde altında Türk vatandaşlığını yitiren ve kendiliğinden yeni bir vatandaşlık kazanan 18 yaşını geçmiş kişiler, Lozan Andlaşması’nın yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak, iki yıllık süre içinde Türk vatandaşlığını seçme hakkına sahip olmuşlardır. 34. maddede de benzer şekilde bir seçme hakkı düzenlenmiş; Lozan Andlaşması ile Türkiye’den ayrılan bir yerin yerli halkından 18 yaşını doldurmuş olan ve Andlaşma’nın yürürlüğe girdiği tarihte yabancı ülkelerde yerleşik bulunan Türk vatandaşları, soyları bakımından bu topraklar halkının çoğunluğuna ilintili olmaları ve o toprakları yöneten hükümetin de izin vermesi koşuluyla, asıl halkından buldukları topraklarda yürürlükte olan vatandaşlığı seçme hakkına sahip kılınmıştır.

kiye, Osmanlı'nın taraf olduğu tüm andlaşmalar ile bağlı olacakken, bu düzenleme ile bazıları ile bağlı olmayacağı sonucu doğmaktadır²⁶.

Görüldüğü üzere, Lozan Andlaşması metninde Türkiye'nin Osmanlı'nın devam eden devleti veya halef devleti olduğu yönünde sarıh bir hüküm bulunmamaktadır. Uluslararası hukukçular, metnin hükümlerini yorumlayarak devamlılık veya halefiyet sonucuna varmaktadır. Ve elbette, tek başına bir uluslararası andlaşmanın çok da sarıh olmayan hükümlerinden hareketle, uluslararası toplumun genelinin devamlılık tezini kabul ettiğini söylemenin yerindeliği sorgulanabilir. Ancak devamlılık tezinin yalnızca Lozan Andlaşması'nda değil, uluslararası içtihat ve doktrinde de kabul edildiği görülmektedir.

Şöyle ki; devam eden devlet tezi 1925 ve 1956 yıllarında verilen iki farklı uluslararası tahkim kararında da benimsenmektedir. Bu tahkim kararlarından ilki *Osmanlı Kamu Borçları* kararıdır. Hakem Borel kararda şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Türkiye'nin hukukî durumu hiçbir şekilde diğer devletlerin durumu ile aynı değildir. Türkiye Cumhuriyeti uluslararası hukuk uyarınca Osmanlı İmparatorluğu'nun kişiliğini devam ettiren devlet olarak kabul edilmelidir. Nitekim Lozan Andlaşması açıkça bu yaklaşımı benimsemektedir. Âkit taraflar Türkiye'yi Irak ve Suriye gibi yeni bir devlet olarak görselerdi hiçbir anlamı kalmayacak olan 15, 16, 17, 18 ve 20. maddeler bunun kanıtıdır*”²⁷.

²⁶ Hakem Borel de aşağıdaki satırlarda zikredilecek olan tahkim kararında bu maddenin ancak Türkiye'nin Osmanlı'nın devamı olması durumunda anlam kazandığını, aksi takdirde, içeriğinin anlamsızlaştığını ifade etmektedir. Aslında Türkiye'nin Osmanlı'nın devamı kabul edilmesi halinde, söz konusu andlaşmaların yeniden yürürlüğe girmesi değil; andlaşmalardan doğan hak ve borçların Türkiye'yi bağlamaya devam etmesi gerekmektedir. Dolayısıyla bu maddenin aslında Türkiye'nin halef devlet olduğu iddiasını desteklediği ileri sürülebilir; ki bunu ileri süren yazarlarımız vardır. Bu yazarlar Lozan Antlaşması'nın 100. maddesinin Osmanlı Devleti'nin imzaladığı, ancak henüz onaylamadığı bazı andlaşma ve sözleşmeleri düzenlediğinin ve Türkiye'nin söz konusu düzenlemeleri onaylamayı veya taraf olmayı yükümlendiğinin altını çizmektedir. Türkiye'nin devam eden devlet konumunda olduğu kabul edildiği takdirde, bu tür bir irade açıklamasına ihtiyaç duyulmayacağı ifade edilmektedir. Ancak Türkiye Cumhuriyet döneminde Lozan Antlaşması'nın 99. maddesinde sayılan uluslararası anlaşmaların yeniden yürürlüğe girmesi için hiçbir işlem gerçekleştirilmiş, andlaşmaları uygulamaya devam etmiştir. Örneğin 1899 Lahey Sözleşmeleri 1941 yılında Düstur'da yayınlanmıştır.

²⁷ Karara konu olan uyumsuzluğun temelinde Lozan Andlaşması'nın Osmanlı kamu borçlarına (düyun-u umumiye-i Osmaniye) ilişkin 46. maddesi bulunmaktadır. Bu madde parçalanmış İmparatorluğun kamu borçlarının Türkiye, 1912-1913 Balkan Sa-

Bu muhakeme 1956 tarihli *Osmanlı İmparatorluğu Deniz Fenerleri İmtiyazları* tahkim kararında da benimsenmektedir²⁸.

vaşları sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan ülkelerin katıldığı devletler, Andlaşma'nın 12 ve 15. maddelerinin kapsadığı adaların ve bu maddenin son fıkrasında belirtilen toprakların kendilerine bırakıldığı devletler ve Lozan Andlaşması uyarınca Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Asya toprakları üzerinde yeni kurulan devletler arasında paylaşılmasını kararlaştırmıştır.

Bu çerçevede Düyun-u Umumiye İdaresi, borçları devletlerin 1910-1912 yılları arasındaki toplam gelirleri üzerinden paylaşmış ve 1912 yılından itibaren İmparatorluğun bir parçasını teşkil etmeyen ülkelere ait gelirleri hesaplamada dikkate almamıştır. Irak, Filistin ve Maverai-i Ürdün (Transüdü) bu hesaplama yöntemine itiraz etmişler ve bir devletten ülke iktisap eden devletin bu ülkenin kamu borcunu da üstleneceği yönünde bir uluslararası hukuk ilkesi bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Bu devletlere göre, halef devletlerin kamu borçlarını üstlenmeleri yönündeki bir yükümlülük yalnızca bir uluslararası andlaşma ile tesis edilebilir ve Lozan Andlaşması bu ilkeden hareketle, Osmanlı'nın kişiliğini devam ettiren ve dolayısıyla borçlarını devralan Türkiye dışındaki devletlerin üzerine düşen miktarı belirlemiştir.

Bu miktar belirlenirken 1910-1911 ve 1911-1912 mâlî yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun toplam ortalama geliri yani belirtilen dönemde Osmanlı maliyesi tarafından toplanan hasılat ve yine aynı dönemde 51. maddede adı geçen devletlerin ortalama geliri dikkate alınmıştır. Hâlbuki Osmanlı İmparatorluğu, bu dönemden itibaren 51. maddede adı geçen ülkelere başka ülkeler de kaybetmiş ve dolayısıyla Türkiye halef devletler ile kıyaslandığında Osmanlı kamu borçlarının çok daha büyük bir kısmını üstlenmek zorunda kalmıştır. Irak, Filistin ve Maverai-i Ürdün'e göre bu tespiti göz ardı eden Lozan Andlaşması, "ortalama gelir" ifadesine "toplam" sözcüğünü ekleyerek devletlerin üzerine düşen borç miktarının hesaplanmasında 1910-1912 yılları arasında elde edilen toplam geliri dikkate almaktadır.

Türkiye'ye göre ise bir devletin ülkesinin bir başka devlete intikali vak'alarında ülkeyi devralan devlet, ülkeyi devreden devletin kamu borcunun söz konusu ülke ile orantılı kısmını üstlenmek zorundadır. Dolayısıyla borç paylaşımında dikkate alınacak olan "ortalama gelir" in hesaplanmasında 1910-1912 dönemi sonrasında kaybedilen topraklara ait gelirler dışarıda bırakılmalıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kaybettiği bu topraklar Türkiye'ye yabancıdır ve Lozan Antlaşması'nın 51. maddesi tarafından düzenlenmemektedir. Başka bir ifade ile Türkiye hukuken Osmanlı İmparatorluğu'nun devamı olmadığını ve diğer devletler gibi İmparatorluğun parçalanmasından doğan yeni bir devlet olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye'ye göre, Türkiye Cumhuriyeti Düyun-u Umumiye İdaresi karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer halef devletleri ile aynı konumda bulunmaktadır. *Affaire de la dette publique ottomane* (Bulgarie, Iraq, Palestine, Transjordanie, Grèce, Italie et Turquie), RIAA, 18 avril 1925, Vol. I, ss. 529-614, ss. 571-573.

²⁸ Uyuşmazlığın temelinde Osmanlı İmparatorluğu'nun 1860 yılında bir Fransız Şirketi'ne İmparatorluğun deniz fenerlerine ilişkin verdiği imtiyazlar bulunmaktadır. Şirket, bu imtiyazlar uyarınca İmparatorluğun kıyılarının aydınlatılması görevini üst-

lenmiştir. Başlangıçta yirmi yıllık bir süre için tesis edilen imtiyazlar zaman içinde 1949 yılına kadar uzatılmıştır. Ancak İmparatorluğun bir parçasını teşkil eden ülke parçalarının bir kısmı Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Yunanistan'a bağlanmıştır. Hukukî sorun imtiyazların bu ülke parçalarında Yunan egemenliğinin tesis edilmesinden sonra geçerli olup olmadığı ve halef devlet Yunanistan'ın, şirketin halefiyet anından önce uğradığı zararları giderme yükümlülüğünün bulunup bulunmadığıdır.

Uyuşmazlık önce Uluslararası Dâimî Adalet Divanı önüne götürülmüştür. Divan 1934 ve 1937 yıllarında verdiği iki karar ile Osmanlı hükümetinin Fransız Şirketi'ne ait imtiyazları 1949 yılına kadar uzatan kararlarının Yunanistan'a karşı ileri sürülebileceğini belirtmiştir. *Affaire franco-héllénique des phares*, CPJI, 17 mars 1934, Séries A/B, n° : 62 ; *Affaire des phares en Crète et à Samos*, CPJI, 8 octobre 1937, Séries A/B, n° : 71. Ancak aralarındaki mâlî ve ekonomik uyuşmazlıkları çözemeyen taraflar tahkim usûlüne başvurmayı kararlaştırmışlardır.

1956 yılında verilen tahkim kararında ilk olarak, Lozan Andlaşması'nın yürürlüğe girmesinden önce Osmanlı İmparatorluğu'na atfedilebilir nitelikte olan eylemlerden doğan onarım yükümlülüğünün akıbeti tartışılmıştır. Şöyle ki; Osmanlı askerî makamları 1911 yılının sonbaharında Selânik'in girişinde bulunan bir şamandıranın kaldırılmasına karar vermiş ve Collas et Michel adlı Fransız Şirketi söz konusu karar nedeni ile zarara uğradığını iddia etmiştir. Osmanlı yetkilileri 30 Temmuz 1912 tarihinde şirket yetkililerine hitaben yazdıkları mektupta sorumluluğu üstlenmiş olsalar da Balkan Savaşları'nın patlak vermesi ile zarar giderim süreci durmuştur. Yunanistan'ın İmparatorluk'tan bağımsızlığını ilân etmesinin ardından Fransa, şirketin halefiyet anından önce uğradığı zararların halef devlet Yunanistan tarafından giderilmesini talep etmiş ancak tahkim heyeti Fransa'nın talebini reddetmiştir. Heyete göre somut olayda Osmanlı askerî yetkililerinin şamandırayı sökmesi, Osmanlı İmparatorluğu ve Balkan Devletleri arasında ortaya çıkan uyuşmazlıklar nedeni ile alınmış olağan bir ulusal güvenlik önleimidir ve dolayısıyla uluslararası hukuka aykırı değildir; ancak söz konusu eylemin uluslararası hukuka aykırı olduğunun kabulü halinde dahi, halef devlet sıfatını haiz Yunanistan'ın sorumlu tutulabilmesi mümkün değildir.

Tahkim heyeti bu tespitini iki gerekçe ile temellendirmiştir. İlk olarak Lozan Andlaşması'nın XII numaralı Protokolü Yunanistan'ın sorumluluğuna gidilebilmesini engellemektedir. Zira Protokol'ün 9. maddesine göre, "Barış Andlaşması uyarınca Türkiye'den ayrılan ülkelerde, ülkeyi iktisap eden devlet, Türkiye'nin diğer âkit güçlerin vatandaşlarına ve söz konusu güçlerin vatandaşlarına ait sermayenin hâkim olduğu ve Osmanlı hükümeti veya herhangi bir Osmanlı makamı ile imzalanarak 29 Ekim 1914'ten önce yürürlüğe giren imtiyaz andlaşmalarının tarafı olan şirketlere yönelik hak ve yükümlülüklerinden tamamen muaftır. Söz konusu hüküm Osmanlı İmparatorluğu'nun hükümeti veya herhangi bir yerel merci ile imzalanan ve ülke intikalini öngören uluslararası andlaşmaların yürürlüğe girmesinden önce yürürlüğe giren imtiyaz andlaşmaları için de uygulanacaktır". Heyete göre, ikinci olarak, uluslararası halefiyet kuralları ve devletlerin halefiyetine ilişkin doktrin de onarım yükümlülüğünün halef devlete yüklenemeyeceğini öngörmektedir.

Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devam eden devleti olduğu görüşünün uluslararası hukuk doktrininin çok büyük bir bölümü tarafından da kabul edildiği görülmektedir²⁹.

Tahkim heyetinin uluslararası sorumluluğa halefiyet meselesine ilişkin yürüttüğü ikinci tartışma Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasını teşkil eden otonom Girit yönetiminin eylemlerinden doğan onarım yükümlülüğünün Girit'in Yunanistan'a bağlanmasından sonra hangi devlete ait olacağı tartışmasıdır. İmtiyaz sahibi Fransız şirket, 1903 yılında, Girit yetkili makamlarının talebi üzerine Girit açıklarında iki yeni deniz feneri inşa etmeye başlamış ve inşaat masraflarını karşılayabilmek için Osmanlı hükümetine kredi başvurusunda bulunmuştur. Ancak Osmanlı hükümetinin kredi vermeyi kabul etmesine rağmen Girit makamları kredinin şirket tarafından kullanılabilmesinin koşullarını değiştirmiş ve söz konusu koşulları yerine getiremeyen şirket ciddi bir maddî zarara uğramıştır. Fransız Şirket, Girit'in Osmanlı İmparatorluğu'ndan Yunanistan'a intikal etmesinin ardından deniz fenerlerinin inşası amacı ile yaptığı masrafların halef devlet Yunanistan tarafından karşılanmasını talep etmiştir.

Tahkim heyeti öncelikle uyuşmazlığın konusunu teşkil eden haksız fiiller nedeni ile ortaya çıkan sorumluluğun hem imtiyaz sahibi şirkette hem otonom Girit yönetiminde hem de Osmanlı İmparatorluğu'nda olduğunu tespit etmiştir. Ardından heyet, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Girit yönetiminin üzerine düşen onarım yükümlülüğünün devam eden devlet Türkiye tarafından mı, yoksa halef devlet Yunanistan tarafından mı yerine getirileceği sorusuna yanıt vermiştir. Heyete göre, şirketin zarara uğramasına yol açan haksız fiil nedeni ile ortaya çıkan sorumluluğun tamamen veya kısmen Yunanistan'a atfedilebilmesi mümkün değildir ve halefiyet anından önce Osmanlı Devleti'nin ve Girit yönetiminin gerçekleştirdikleri haksız fiillerden doğan onarım yükümlülüğü, Girit'in intikal ettiği Yunanistan'a geçmeyecektir. Kısacası, tahkim kararında Osmanlı ülkesinin bir bölümünün Yunanistan'a geçmesinin bu ülke üzerinde "Türk sorumluluğunun sonu, Yunan sorumluluğunun başlangıcı" anlamına geldiği ifade edilmiş ancak halefiyet anından önce ülke üzerinde yaşananların Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sorumluluğunu doğuracağı belirtilmiştir. Ki bu, Türkiye'nin Osmanlı'nın devam eden devleti addedildiği anlamına gelmektedir. *Affaire relative à la Concession des phares de l'Empire ottoman (Grèce c. France)*, RIAA, 24-27 juillet 1956, Vol. XII, ss. 155-269, s. 190.

²⁹ Jan Hendrik Verzijl, Antoine Sottile, Giorgio Cansacchi di Amelia, Wladylaw Czaplinski, Ineta Ziemele, James Crawford gibi uluslararası hukukun önemli isimleri, Emre Öktem ve Kemal Gözler gibi Türk doktrininin önemli yazarları Türkiye'nin, ülke ve siyâsi iktidar unsurlarında yaşanan büyük değişikliklere rağmen Osmanlı İmparatorluğu'nun devam eden devleti olduğu görüşündedir. Zira Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik etmiş bütün şehirler ve tarihî ve kültürel merkezler, İmparatorluğun bütün büyükelçilik ve konsoloslukları ve idarî, mâlî ve askerî yapılanması Türkiye'ye geçmiş ve Cumhuriyet İmparatorluğun kurumsal yapısını ve mevzuatının büyük bir kısmını olduğu gibi kabul etmiştir.

Kemal Gözler Devletin Genel Teorisi adlı eserinde aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır: "(...) bazı durumlarda bir devlet parçalanır; kendisinden ayrılma yoluyla pek çok

Tüm bu verilere rağmen devamlılık tezinin çok sayıda Türk hukukçu tarafından reddedildiği, daha da önemlisi bu tezin siyâsî bir tez olarak görüldüğü, siyâsî tercihleri yansıtan bir karine olduğunun düşünüldüğü görülmektedir. Bu yaklaşım doğru değildir. Devamlılık tezi siyâsî ve ideolojik değil, hukukî bir tezdur. Parçalanma sürecinde Osmanlı İmparatorluğu'nun ciddi ülke kayıpları yaşadığı ve yeni Türk devletinin kurucu felsefesinin, iktidar anlayışının, yönetim biçiminin İmparatorluk döneminden ciddi farklılıklar arz ettiği aşîkârdır. Kanaatimce iyi ki de öyledir. Ancak uluslararası hukuk uyarınca ülke kayıpları ve siyâsî iktidar unsurunda yaşanan değişiklikler devletin hukuk kişiliğini etkilemeyecektir. Nitekim Federal Almanya Cumhuriyeti'nin *Üçüncü Reich*'in hukuk kişiliğini devam ettirdiği veya SSCB'nin Rusya İmparatorluğu'nun, Rusya Cumhuriyeti'nin de SSCB'nin devam eden devleti adedildiğinin unutulmaması gerekir; tüm bu örneklerde, ciddi ülke kayıpları ve siyâsî ve ideolojik kopuş, hukukî devamlılık karinesinin kabulüne engel teşkil etmemiştir.

Sonuç olarak, devamlılık veya halefiyet uluslararası siyasetten bağımsız düşünülemez ama en nihayetinde hukukî kavramlardır. Dolayısıyla devamlılık tezinin kabulü yeni Osmanlılık olarak yorumlanamayacağı gibi halefiyet tezinin kabulü de Osmanlı'nın müktesebatının reddi anlamına gelmeyecektir.

Elbette ki; devamlılık halefiyet sürecinden geçen devletlerin genellikle aleyhine olan bir karinedir. Bu karinenin kabulünde parçalanmış bir devletin yükü, sorumluluğu, borcu devam eden devlet tarafından üstle-

---

devlet kurulur. Ancak kurulan devletlerden biri, parçalanmış devletin asıl halefi olur. Bu asıl halef ile önceki büyük devlet arasında devamlılık ilişkisi vardır. Bu iki devletin aynı devlet olduğu kabul edilir. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı sonucunda parçalanmış, yerine pek çok devlet kurulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun asıl halefi olduğu, Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında devamlılık ilişkisi olduğu, Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti devletlerinin aynı devletler olduğu kabul edilmektedir".Gözler, Kemal, *Devletin Genel Teorisi*, Bursa, Ekin Kitabevi Yayınları, 2007, ss. 19-20.

Ancak Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan diğer devletler gibi halef devlet olduğunu savunan yazarlar da vardır. Bu yazarlara göre Osmanlı-Türkiye örneğinde devletin yaşadığı dönüşüm küllî ve mutlak bir dönüşümdür; devletin hem hükümet şekli hem ülkesi hem insan unsuru değişmiş, sosyal yapısı farklılaşmıştır. Bkz. Zamuner, Enrico, "Le Rapport entre Empire ottoman et République turque face au droit international", *Journal of the History of International Law / Revue d'histoire du droit international*, 2004, Vol. 6, no: 2, ss. 209-231, ss. 229-230; Degan, Vladimir-Djuro, "Création et disparition de l'Etat (à la lumière du démembrement de trois fédérations multiethniques en Europe)", *RCADI*, 1999, Vol. 279, ss. 195-375, s. 299.

nilmektedir. Nitekim bazı yabancı yazarlar devam eden devlet tezini, Osmanlı döneminde gerçekleştirildiği iddia edilen uluslararası haksız fiillerin sorumluluğunu Türkiye'nin üstlenmesi gerektiği yönündeki siyâsî temennileri ile birleştirerek savunmaktadır. Ve Türkiye devamlılık iddiasını bu çok da iyi niyetli olmadığını bildiğimiz iddialar karşısında kurulduğu günden bu yana reddetmektedir; ki belki de reddetmelidir. Ancak uluslararası toplumun devamlılık tezini kabul ettiğinin ve Lozan Anlaşması'nın lâfzının ve ruhunun bu kabulü teyit ettiğinin bilincinde olunması ve devlet politikalarının şekillendirilmesinde bunun da dikkate alınması kanaatimce devletin lehinedir.

Beni dinlendiğiniz için çok teşekkür ediyorum. Ve sözlerimi bitirmeden önce hukuken devam eden niteliği taşıyan bir devleti siyâsî, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak bambaşka bir devlete dönüştüren, kadını var eden, bilimi önceleyen ve bu topraklarda eşi benzeri görülmemiş çağdaşlıkta anti-emperyalist bir Cumhuriyet kuran büyük Atatürk'ü, Lozan'ın mimarı İsmet İnönü'yü ve kurucu felsefenin mimarlarını sevgi ve saygıyla anıyorum.

Prof. Dr. Selda Çağlar

Teşekkür ediyoruz Ceren Zeynep Pirim. Çok güzel bir sunumdu. Kendi adıma çok faydalandım.

Doç. Dr. Ceren Zeynep Pirim

Teşekkür ederim, çok memnun oldum hocam.

Prof. Dr. Selda Çağlar

Devamlılık ve halefiyet arasındaki gerçekten net olmayan o çizginin standartlarının bulunamaması da problem muhtemelen. Özellikle halefiyet ya da devam niteliğinde sayılan devlet için büyük yük bırakan, önemli mağduriyetler yaratan bir sorunun nasıl ele alınması ve çözüme kavuşturulması gerektiği konusunda verdiğiniz bilgiler, Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti devleti arasındaki hukuki sorumluluk ilişkisine de ışık tutmuş olmaktadır, teşekkür ediyoruz. Şimdi sözü Doç. Dr. Reşat Bayer'e veriyoruz. Reşat hoca da uluslararası ilişkiler açısından konuyu ele alacak. Söz sizde hocam.